

Beretning om Restaurationsarbejderne 1860 i Roskilde Domkirke.

Af

Steen Friis.

Ved Restaurationsarbejder i vore gamle Kirker tilbyder sig en Leilighed til Undersøgelser og iagttagelser, der aldrig vil komme igjen i samme Udstrækning. Det vilde derfor være uforsvarligt ikke at benytte Samme, og det forekommer mig dertil ønskeligt, om Vedkommende ville meddele hvad de som Øienvidner have havt Leilighed til at iagttage. Hvad Restaurationsarbejderne i Roskilde Domkirke angaaer, formenes at Publicum ligefrem har Krav paa jevnlig at underrettes om disses Fremgang og de dermed forbundne iagttagelser. At Interessen herfor ikke savnes, har jeg Grund til at slutte af de mange Begjæringer, jeg ifjor modtog om at erholde Exemplarer af min Beretning herom for Aaret 1859. Man kunde maaskee indvende, at en mere samlet Meddelelse ved Arbeidets Tilendebringelse maatte være at foretrække for aarlige Beretninger; men ligesom en saadan Opsættelse næppe vilde bidrage til at bevare Interessen for Sagen, saaledes vilde den have Fremtidens Uvisshed imod sig, særdeles da Restaurationen ikke kan ventes tilendebragt før om 3 à 4 Aar. Det er derfor min Agt at levere en Beretning for hvert Aar, Restaurationen skridder frem.

De i Aaret 1860 udførte Arbejder ere følgende:

I. Udbedring af Muurværket udvendig og indvendig i Høichoret, samt Fremdragelse af den ældste Farvedecoration sammesteds.

II. Istandsættelsen af begge Korsfløiene udvendig, og hvad dermed maatte staae i nødvendig Forbindelse indvendig.

III. Istandsættelsen af Riddersalen over de hellige tre Kongers Kapel og sammes Indretning til Landemodets Forsamlingssal.

I. I Høichorets halvrunde Afslutning har Bygmesteren oprindelig indlagt 13 Nischer under de øverste Vinduer, aabenbart i den Hensigt deri at anbringe Billeder af Herren og de 12 Apostle, men, som det vil sees af det Følgende, har man fra først af ikke alene benyttet de 13 Nischer, men ogsaa de bredeste Muurpiller mellem Nischerne til Fremstilling af 17 Helgenbilleder, hvilken Anordning senere er fulgt, naar enten de gamle Billeder opfriskedes eller nye maledes. At disse Billeder idetmindste ere forandrede 4 Gange i Tidernes Løb, kom man til Kundskab om ved at afbanke de forskjellige Lag af Kalkpuds eller Hvidtekalkshinder, der dækkede Muurværket i Høichoret. De paa den yderste Hvidtning malede 17 Billeder hidrørte fra Kirkens Oppudsning 1826—28 og forestillede Christus med de 12 Apostle, Maria, Barnabas samt Kirkens og Landets Skytspatroner St. Lucius og St. Knud, alle omslyngede med Viinløv. De vare malede med Liimfarve, der hængte saa løs paa Hvidtningen, at den kunde fjernes ved Hjælp af en tør Børste, og da de ikke i nogen Henseende havde Krav paa at bevares, forsvandt de paa denne Maade, uden at Copier toges. Indenfor disse Billeder fandtes ubetydelige Rester af en ældre Maling, der sandsynligviis hidrørte fra Biskop Lago Urnes Tid, om hvem det vides, at han i Aaret 1521 lod Domkirken udsmykke og male.¹⁾ Disse Billeder vilde

¹⁾ See Indskriften over det store vestre Gavlvindue.

Maleren kunne have opfrisket 1828, men han har foretrukket at male nye Figurer, hvis moderne Forbilleder ville være at finde i et eller andet Kobberværk fra den nyere Tid (Preisler?). Kun naar han ikke i Værket fandt saadanne Forbilleder, som han kunde benytte, saasom til Pave Lucius og Kong Knud den Hellige, har han muattet holde sig til de ældre Billeder. Derfor vare sidstnævnte Figurer ogsaa bedre end de øvrige. Under hine Levninger af Helgenbilleder fra Lago Urnes Tid, der ligeledes fjernedes ved Afbørstning, fandtes en Række af 17 ældre Billeder, der forestillede Christus, de 12 Apostle, den hellige Jomfru, Gud Fader med Verdenskuglen i den ene og Sceptret i den anden Haand, St. Lucius og St. Knud, hvert Billede omgivet af et bredbladet Løvværk, der ved Slyngning afvexlende viste Bladenes For- og Bagside i Grønt og Sort. Omstaaende Afbildning giver et tro Billede af en af disse Figurer, nemlig Evangelisten Matthæus. Ved at sammenligne denne Billedrække med de i St. Birgittas Kapel her ved Kirken fremdragne Kalkmalerier, samt med den udhugne bispelige Figur paa den sammesteds liggende Ligsteen over Biskop Oluf Mortensen, der døde 1484 ¹⁾, ledes man til at antage, at dette Billedværk i Chorets Halvrunding enten hidrører fra Restaurationen af Domkirkebygningen efter Branden (1443—64) eller maaskee fra en noget senere Tid ²⁾. Anvendelsen af de samme Farver, de samme brede Conturtegninger, de samme knækkede Folde-

¹⁾ See min Beskrivelse af Roskilde Domkirke S. 182.

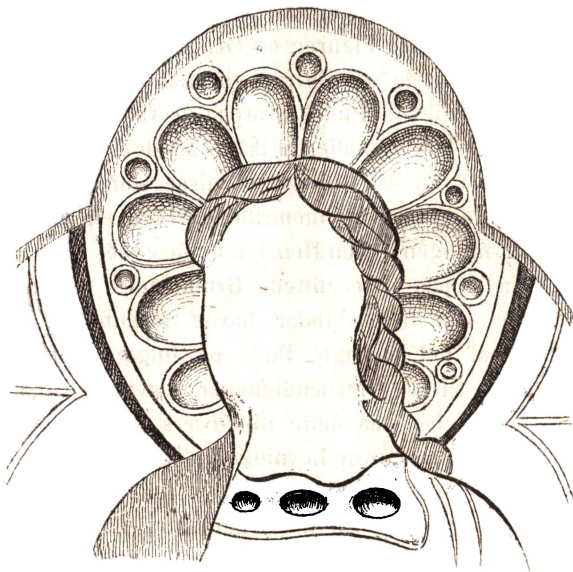
²⁾ Aarstallet 1511 findes under et af Billederne i St. Birgittas Kapel. De i Aarene 1856 og 1857 fremdragne Kalkmalerier i de hellige tre Kongers Kapel ligeoverfor paa Sydsiden af Kirken ere, hvad Helgenbillederne og de bibelske Fremstillingerne angaaer, omtrent en Menneskealder ældre end de i St. Birgittas Kapel. Derimod maa Malingen af Løvværkslyngningerne være samtidig paa begge Steder. Helgenbillederne etc. maae være malede før 1474, da Kapellet var færdigt, Løvværket sandsynligviis c. 1511. Sidstnævnte var nemlig anbragt paa en yngre eller senere tilføiet Hvidtning end Førstnævnte.

kast i Beklædningsstykkerne og samme naive Maneer i Fremstillingen hentyde paa een og samme Tid. Den grønne Farve var fremherskende i dette Billedværk, og Farverne havde indgaaet en saa nøie Forening med Kalkpudset, hvorpaa de stod, at man næsten kunde antage, at de vare paalagte, forinden dette var fuldkommen tørt. Disse Billeder kunde derfor renses fuldstændigt ved Afvaskning, og der var Intet iveien for at de kunde være restaurerede, men ihvorvel de i kunstnerisk Henseende stod over hine Billeder fra 1828 og 1521, maa det indrømmes, at de savnede den fornødne Cultúr til at deres Bibeholdelse kunde være tilraadelig. Da man derimod hist og her fandt Spor til en ældre Maling indenfor denne, og man af disse havde Grund til at formode, at det dertil hørende Billedværk var samtidig med Kirkens ældste Ornamentering, der alt i 1858 og 59 var fremdraget paa øvre Choromgang og et Par Steder i Sideskibene, nærede man det Haab at forefinde et ældre og bedre Billedværk neden under dette. Under Kunstmaler Jacob Kornerups Veiledning skred man til at tage Gjennemtegninger af samtlige Figurer og Ornamenter fra Slutningen af 15de Aarhundrede og dernæst til med størst mulige Forsigtighed at fjerne det Puds, hvorpaa de vare malede. Vore Forventninger skulde imidlertid ikke opfyldes, hvad de fremdragne Figurer angik, thi saavel disse som Grundpudset, hvorpaa de stod, vare gennemriflede ved Hjælp af et skarpt Instrument, muligen i den Hensigt at faae det nye Puds til bedre at hæfte paa den glittede Grundflade. Hertil kom, at Farverne paa flere Steder havde forbundet sig med Underfladen af det paalagte Puds og fulgte med ved Afbankningen. Disse Omstændigheder havde en saa forfærdelig Indflydelse paa dette Billedværk, at det ikke var muligt af de tilbageblevne Levninger at udfinde, hvilke hellige Personer man her havde villet fremstille. Derimod havde Alt, hvad der hørte til Ornamenteringen, holdt sig saa godt, at det uden Vanskelighed kunde opfriskes. Skjøndt Resultatet saaledes var ringere, end man havde ventet, for-

menes dog de gjorde Iagttagelser ved hine Levninger af en Malerkunst, der sandsynligviis gaaer tilbage til Begyndelsen af det 13de Aarh., ikke at ville være uden kunsthistorisk Interesse, og vi troe derfor at burde meddele disse Iagttagelser noget udførligere:

Billederne vare malede paa et tørt og omhyggelig glittet Kalkpuds med Spor af deri indlagt Kridering. Et aldeles lignende Kalkpuds vil kunne tages i Øiesyn i Nischerne paa Ydersiden af nordre Chormuur, og den tynde Kridtgrund lignede den, hvorpaa St. Laurentius er malet paa den tilstødende Pillemuur i nordre Sidegang. Billederne stode paa en klar grøn Grund af Vandfarve, og Figurerne vare iførte hvide Dragter, hvis Foldeskygger ikkun svagt vare betegnede ved tynde Linier af rød Okker. Bremmer af Guld fandtes hist og her paa Klædningerne, og de tre midterste Figurer havde forgyldte Glorier med en Kreds af ægformede Indtryk, der formodes at skulle forestille hellige Blus, der udstraale fra Hovedet.

Af Korsglorie, der hører til Christusbillederne i den ældste kirkelige Stil, fandtes intet Spor, ligesaa lidt som af de almindelige Apostelattributer. Det er derfor ikke troligt, at disse Billeder have skullet forestille Frelseren og de 12 Apostle. Hellere vilde jeg ansee dem for Levninger af Helgenbilleder, skjøndt man ikke har været istand til af de forefundne Rester at bestemme, hvilke her ved ere meente. — Hosstaaende Afbildning viser en Person staaende paa en Skammel eller Forhøining, der gjerne kan forestille en Rist. Det er muligt, at dette Billede skal forestille den hellige Laurentius, men denne Helgen afbildes i Almindelighed med Risten i venstre Haand, eller han sees siddende paa den Rist, hvorpaa han led Martyrdøden.

Hosstaaende Figur sees trædende paa en Drage, og kan saaledes muligen have forestillet Domkirkens Skytspatron, den hellige Pave Lucius, der i St. Birgittas Kapel er fremstillet paa samme Maade med Underskrift Sanctus Lucius MDXI, men denne Helgen fremstilles tillige med et Sværd, der skal tilkjendegive, at han blev henrettet, eller med en Bog, hvilke Attributer her manglede. Ogsaa Erkeengelen Michael fremstilles trædende paa en Drage, men altid klædt i fuld Rustning, hvoraf intet Spor her fandtes. Disse tvende Figurer ere de fuldstændigste af dem alle ¹⁾, og man vil af hosstaaende Afbildninger kunne

gjøre sig Forestilling om den Tilstand, hvori hele dette Billedværk forefandtes. Figurernes hele Holdning og næsten skyggeløse Fremstilling, deres Slankhed, Føddernes Stilling,

¹⁾ Der var ogsaa en Figur med kronet Hoved.

Dragterne, de forgyldte Bremmer og Helgenglorier med deres ovale Fordybninger tyde umiskjendelig hen paa den byzantinske eller ældste kirkelige Stil i Kalkmalerier. Det er hverken ved correct Tegning, rigtige Forkortninger, eller naturtro Angivelse af Lys og Skygge, at denne Stil udmærker sig; det var den antike Kunst, der stræbte at fremstille sin Tids Guder i kraftige og skønne Menneskeskikkelser; men netop i Modsætning hertil stræbte den kirkelige Kunst at fremstille Christus og de hellige Mænd i lange og magre Figurer, der bare Præg af Kjødets Spægelse. Men med alle de Feil, som Critiken fra en af vore Udstillinger vilde glæde sig ved at finde i disse Billeder, skal man dog ikke kunne nægte, at Vedkommende have forstaaet at lægge Alvor i Fremstillingen, og derved givet dem Betydning for en christelig from Beskuelse. De modtog tidligt stereotype Former, i hvilke de forbleve uforandrede i Aarhundreder og vandrede med Christendommen, saa vidt den udbredte sig¹⁾.

¹⁾ Ligesom Kunstmaler Jacob Kornerup mundtlig har meddeelt mig flere Notitser om Kalkmalerier, som jeg ikke har ladet være ubenyttede, saaledes har han tilstillet mig hosstaaende skriftlige Meddelelse til fri Afbenyttelse ved nærværende Beretning.

•Om Malerierne i St. Ibs Kirke.»

•Ved en Undersøgelse, foretagen i Langhuset af den gamle St. Ibs Kirke, fandt jeg, at hele den østlige Muur indvendig over den endnu tilbageværende Chorbue havde været prydet med Malerier paa tør Kalk. Kirken, som er bygget af Kalktuf i Rundbuestil, har fra først af havt fladt Loft; senere have Hvælvinger været indbyggede, men disse bleve tilligemed Chor, Taarn og Vaabenhuus nedbrudte i Aaret 1816, efterat Kirken var nedlagt og solgt. Ved 1859 at borttage Hvidtningen fandtes de omtalte Billeder, der antages i det seneste at hidrøre fra Midten af det 13de Aarhundrede og ere malede paa en fast, glattet Grundpus. Væggen er deelt i tre Hovedafdelinger ved vandrette Linier. Den øverste, smalle Afdeling optages af en vel udført Bort af den Slags, som man i Almindelighed benævner: à la Gréque. I det bredere Felt nedenunder sidder midt over Chorbuen Frelseren, fremstillet som Menighedens Herre paa en Stol med Pude under sig. I den ene Haand holder han Jordkloden, og den anden udstrækker han velsignende. Hans Klædebon

Vi have tidligere bemærket, at den til hine gamle Billeder hørende Ornamentering havde holdt sig godt. De bølgeformige Slynngninger i Borterne (see S. 583) havde en afgjort byzantinsk Character, ligesom Palmetterne paa Fremspringene omkring Glorierne, der vare forskellige i hvert Nischeparti. De hørøde, grønne og røde Farver havde holdt sig saa friske, som om de vare paamalede for ganske kort Tid siden. Siderammerne i Nischerne vare overtrukne med en fin Incarnat, hvorpaa var malet Søiler med antike Former (see Fig. S. 584). Ornamenteringen, som hører til denne Stil i Malerkunsten, udmærkede sig i Almindelighed ved en stor Pragtfylde i Anvendelsen af brillante Farver, Guld og Ædelstene. Vi forefandt vel kun ringe Spor til denne Retning af Kunsten i hine Billeder, men vi maa ogsaa erindre, at disse ere malede i denne Kunsts Forfaldstid, der alt begyndte i 9de og 10de Aarhundrede ved det græske Keiseriges politiske Dalen. Imidlertid kunne de her forefundne Rester af Farver og Guld ansees for om endog kun ringe Minder om højere Pragt.

Paa et Baand, der holdtes af en af Figurerne, var malet nogle Bogstaver; hvis Former tilhørte den ældste christne Tid her i Norden, men Maleren Z. havde opfrisket dem, før jeg saa dem, og gjengivet dem saaledes: *svvg*, sand-

er hvidt (den hvide Christ). Hovedet er meget vel tegnet med fine Omrids af rød Okker, Baggrunden er klar blaa, og det hele er omgivet af en oval Figur. Til Venstre sees nogle halvt udslettede Engle med Luth og med de hellige Marteredskaber. Nedenunder til Venstre findes en mærkelig Fremstilling, maaskee af Dommedag, idet man seer en Mængde Kister, udaf hvilke fremstige nøgne Mennesker, som løfte Laagene af. Omkring Buen, som ogsaa paa sin indre Flade er prydet med Figurer af en Konge og en velsignende Christus, findes Levninger af et meget smukt Baand med Palmetter. Hele dette Værk viser tydeligt hen til den byzantinske Stils Slutningsperiode, men til Høre er det Oprindelige forstyrret ved et yngre Maleri af langt ringere Beskaffenhed, der forestiller Christus paa Korset, Johannes og Maria.*

synligviis istedetfor *sanctus* (Sanctus). Af Helgennavnet var Intet tilbage.

Da altsaa de ældste Helgenbilleder vare saa ukjendelige, at de ikke kunde restaureres, og Apostelbillederne m. m. fra 15de Aarhundrede vare for raa til at gjengives, maatte nye Billeder males. Dette Arbeide overdroges Professor Const. Hansen, der i 13 nye Billeder, malede af fresco eller paa det vaade Kalkpuds, har fremstillet Frelseren og de 12 Apostle (Paulus istedetfor Judas Isc.). Kunstneren har dertil benyttet de 13 i Muren indlagte Nischer og stillet sine Figurer paa forgyldt Grund med Bibeholdelse af den gamle Ornamentering, saavel i de anbragte Borter, som paa Muurfremspringene omkring Helgen-glorierne. Han har derved bevaret saameget af den her hjemmehørende byzantinske Character som vel muligt, og vi maae indrømme, at han, som man var berettiget til at vente, har løst den ham stillede vanskelige Opgave paa en særdeles tilfredsstillende Maade.

Nedenunder denne Billedrække havde man udfyldt Pladsen mellem Buerne ind til øvre Choromgang med Evangelisternes sædvanlige 4 symbolske Billeder (en Engel, Løve, Oxe og Ørn). Farverne havde ogsaa her indgaaet en nøie Forbindelse med Grundpudset, saa at disse Malerier fuldstændigt kunde været fremdragne, men der var lige saa liden Grund til at restaurere disse som de samtidige Apostelbilleder fra 15de Aarhundrede. Efterat Gjen-nemtegninger vare tagne, forsvandt de for Muurhammeren.

Fra det 15de Aarhundredes forunderlige Smag skriver sig fremdeles Granitløilernes Overmaling med Zinober, hvilken Decoration bibeholdtes til 1828, da man dækkede samme med en ligesaa smagløs Marmorering af Oliefarve. Det var intet let Arbeide at rense alle 8 Søiler fra disse Lag, hvoraf Zinoberen, der laa inderst og næsten udfyldte Brudporene i Stenen, havde indgaaet en særdeles nøie Forbindelse med samme. Det almindelig anvendte Opløsningsmiddel af Oliefarven ved Hjælp af Soda og Sæbe

viste sig her utilstrækkeligt, hvorfor man til den sidste Rensning maatte anvende Saltsyre. Arbeidet har imidlertid lønnet sig, saasom det maa indrømmes, at Chorsøilernes Rensning har havt en saare velgjørende Indflydelse paa dette Partis Restauration.

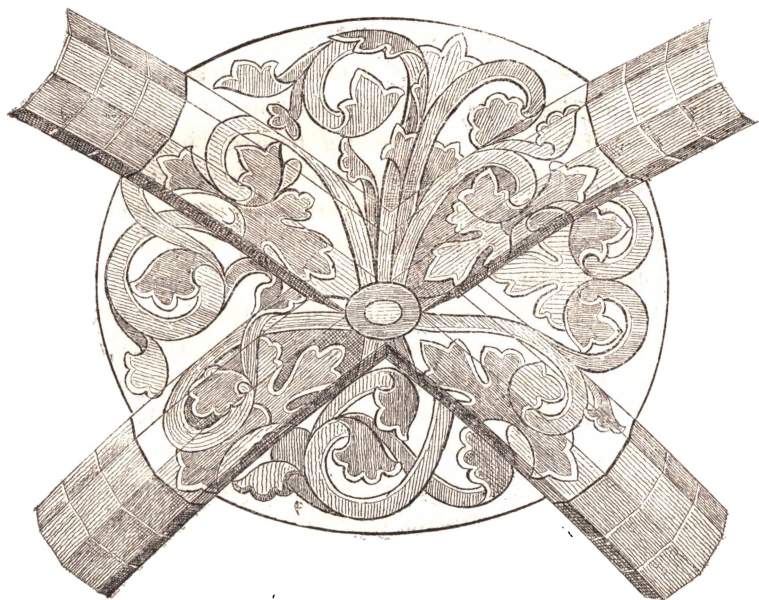
Borten over de lavere Granitsoiler er samlet efter Ornamenterne fra de ældste Kalkmalerier. Paa dette Sted fandtes ingen Decoration tidligere, sandsynligviis fordi Vægen tidlig i den catholske Tid har været dækket af tvende i Træ udskaarne, colossale Billeder, som forestillede Cherubim og Seraphim, samt af Høialteret¹⁾. Det var nødvendigt at bryde Tomheden i denne store Muurflade, og det skal ikke kunne nægtes, at Characteren i de ældste Ornamente i Kirken trolig er gjengivet i den her opsatte Bort. Anderledes forholder det sig med Borterne over de tvende underste Sidebuer. De forefandtes nemlig under Kalkhinderne, saaledes som de staae, og behøvede ikkun at eftergaaes af Maleren. De hidrøre aabenbart fra samme Tid som Billederne nedenfor paa Pillerne, og maae, som hertil hørende, have en Slags Berettigelse. Det turde imidlertid være tvivlsomt, om disse Billeder, der ere meget forvanskede ved senere Restaurationer og navnlig 1828, kunne have Fordring paa at skaanes, hvilket vil være at afgjøre paa et senere Stadium i Restaurationsarbejderne.

Den indskudte Muur for Biskop Wilhelms Grav i Høichorets sydvestre Pille havde løsnet sig, og maatte derfor tilligemed den tilhørende Blyplade udtages og opsættes fra nyt. Indenfor Blypladen stod en Kasse af Jernblik, der indeholdt en Deel Menneskebeen, som ansees for Biskop Wilhelms jordiske Levninger. Paa Blikkassens Laag, der var loddet fast, laae enkelte Menneskebeen og et Stykke vævet Tøi i en sammenbøiet Blyplade. Blikkassen stod paa Enden af en halvt opraadnet Egetræskiste, hvis Størrelse er angivet i det murede Indspring i Vægen. Denne Kiste

¹⁾ Alle tre Stykker bortsolgtes ved den beklagelige Auction, der afholdtes i Aaret 1806 over flere af Kirkens Mærkværdigheder.

udfyldtes med tøre Muursteen, forat den ikke skulde falde sammen, hvorved Blikkassen vilde styrte ned i Rummet. Det tør vel antages, at Egekisten tidligere har indeholdt de forefundne Menneskebeen etc., men at disse ved Pillegravens sidste Aabning i Aaret 1825 ere blevne overførte i Blikkassen.

Da man i Aaret 1857 havde opdaget Kirkens ældste Farvedecoration i Sideskibenes og Chorombygningens Hvælvinger, troede man heraf at turde slutte, at en lignende vilde findes i Midterskibets. Denne Slutnings Rigtighed er nu stadfæstet. I Høichorets tvende Hvælvinger fremkom nemlig, da Hvidtningshinderne vare afbankede, Rosetter i begge Hvælvingskrydsene samt en Maling paa Buestik og Ribber, der ganske havde samme Character som Decorationen paa øvre Choromgang, saaledes som hosstaaende Afbildning udviser.

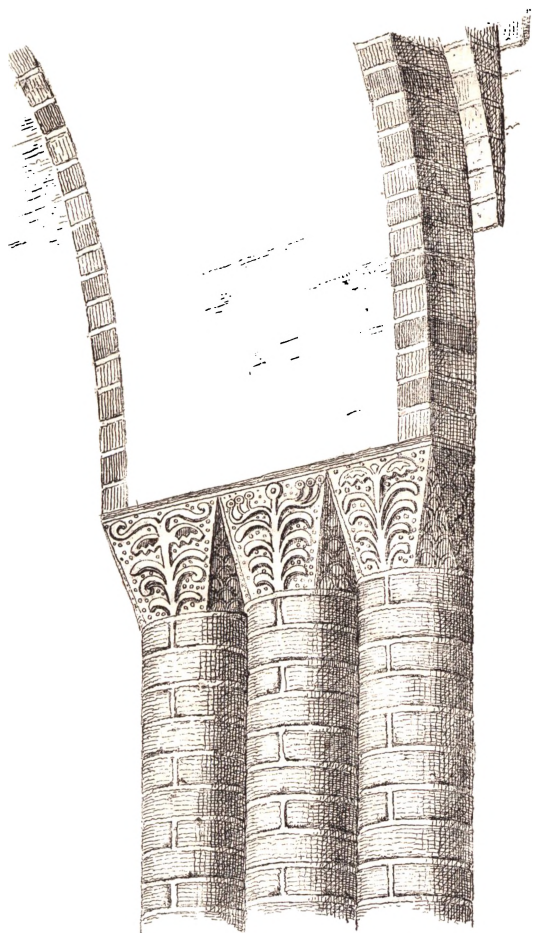

De regelløse Slyngninger af Plantestængler, Bladformerne og Valget af Farverne viste hen til den samme Tid. Her ved maa da den sidste Tvivl om at denne Decoration har gaaet gennem hele Kirken være hævet. Det er en Selv-

følge, at denne Decoration ikkun vil findes i de Hvælvinger, der ikke have været nedslagne, og det var forsaavidt heldigt, at Restaurationen har taget sin Gang fra Øst mod Vest, som disse tvende østlige Hvælvinger sandsynligviis ere de eneste, der ikke have været nedslagne. Vor tidligere yttrede Mening om disse Hvælvingers Integritet¹⁾ er yderligere herved stadfæstet. Den her anvendte Form i Hvælvingebygningen er nemlig forskjellig fra alle de øvrige i Midterskipet og nærmer sig meget til Tøndehvælvingen. Mærkelig er den Maade, hvorpaa Ribberne ere byggede. Ligesom i Chorombygningen staae de ikke i nogen Muurforbindelse med Hvælvingskapperne. Disse med tilhørende Gjordbuer kunde derfor paa anførte Sted nedtages i Aaret 1859, medens Ribberne bleve staaende urørte i 5 jevnside liggende Hvælvinger, hvilket væsenlig bidrog til, at de fremdragne Rosetter i Hvælvingskrydsene kunde bevares i næsten hele deres Originalitet. Ribberne danne saaledes mere en Decoration i Muurværket end et Led i Hvælvingebygningen, hvis sammenhængende Kapper kuppelformigt ere kastede oven over dem. De adskille sig forøvrigt fra de yngre Hvælvingesribber her i Kirken ved en massiv sexkantet Form, medens hine dannes af tre halvrunde Led. De dertil hørende Kapper ere af Heelsteensmuur med Stenene stillede paa Enden (Bindere), medens Muurværket i Kapperne fra 15de Aarh. bestaaer afvejlende af Løbere og Bindere (Munkeskiftet). Det skal hertil bemærkes, at der ogsaa træffes ombyggede Hvælvinger, hvor den ældste Bygningsmaade i Kapperne er gjengivet. Saadanne Hvælvinger maa antages nedstyrtede ved den første store Brand, der ramte Kirken 1282. De i Hvælvingskrydsene forekommende Rosetter hidrøre ikke fra een og samme Tid. Kjendemærket for de ældste er den cirkelformede Rose med regelløse Slyngninger inderst og bølgeformige Bladornamenter i Randborten. De yngre Rosetter ere mindre og stjerneformige. Hine findes kun i den ældre Hvælving med den sexkantede

¹⁾ See min Veiledning for dem, der ville besøe Roskilde Domk. 1858. S. 16.

brede Ribbe, disse i de noget yngre Hvælvinger med den treledede tynde Grad, saasom i nedre Choromgang og i »vestibulum sacristiæ«. Characteristisk for de ældste Gjordbuer er den i samme forekommende 16" lange, 10" brede Muursteensflise, der afvexler for hver anden Steen i Bue-stikket. Decorationen af Kapitælerne over Søjlebundterne hører aabenbart til hiin ældste Maling. Den varierer under alle 4 Gjordbuer. Hosstaaende Afbildning af det nordøstre Kapitæl udtrykker Characteren i Decorationen paa dem alle.

Disse Søilebundter vare afbrudte i Høide af Omgangen og endte i moderne Consoler, men Afbrydningen var ikke skeet til samme Tid heelt igjennem. Den ældste Afbrydning kunde spores til en Høide af 4 Alen over Gulvet, hvilken kan have fundet Sted, da Maria Magdalene-Alteret i det 13de Aarhundrede opsattes mod det søndre, og Trefoldighedsalteret i det 14de Aarh. mod det nordre af disse Partier i Høichoret. Den yngste Afbrydning med tilhørende Consoler hidrører sandsynligviis fra Aaret 1684, da Høichoret indrettedes til kongeligt Gravkapel. Consolerne fjernedes, og de afbrudte Søilepartier restaureredes, hvorved det Svævende og Usammenhængende, der var fremkommet ved Afbrydningen, forsvandt.

I Høide af Helgenfigurerne ophørte den regelmæssige Fortandning i Muurværket mellem den halvrunde Chorslutning og Høichorets Sidemure. Omtrent 3 Alen høiere laa i Midten af nordre Sidemuur Levninger af en Egebjælke, der fortsattes bag Pillen mod Vest. Af hiin Mangel paa Muurforbindelse synes man berettiget til at slutte, at den halvrunde Chorslutning oprindelig har været lavere, og at navnlig hele Vinduespartiet er tilbygget, men dette maa da være skeet tidligt, eftersom den dertil hørende Hvælving har den ældste Farvedecoration omtrent fra Midten af 13de Aarhundrede. Hvorvidt den forefundne Bjælke er Levning af en Muurlægte, der har hørt til et tidligere Bjælkeloft, tør jeg ikke afgjøre.

II. Af de tvende Korsgavle har den søndre bevaret flest af de oprindelige Former. Det bladformede Indspring i Muren, hvori dets tre store Vinduer ligge, den axformede Muring i Gavlspidsen, de stigende Buer langs Taggavlens Skraasider henhøre vistnok til Kirkens ældste Former i Muurværket. Graasteenssøllerne paa den indre Muurside pege ligeledes hen til en høj Ælde ved deres originale Simpелhed. Derimod var Taggavlens tunge Aftrapning aabenbart en senere Tilsætning. Da denne Form heller ikke hører til Rundbuestilen, nedtoges Aftrapningen, hvorefter

Taggavlen gjengaves sine retliniede Skraasider, hvorved disse Partiers Storhed og ædle Simpelhed er bleven mere iøinefaldende. — Graasteenssøilerne paa den indre Side af Gavlmuren vare i en meget maadelig Tilstand. Forrustning af Jerntapperne, der forbandt de forskjellige Stykker af Søileskafterne, havde sprængt store Skjærver ud af Stenene. Denne Spaltning havde man antaget hidrørte fra Søileskaftets Mangel paa Evne til at bære Pillemurene, hvorunder de ere stillede, og man havde derfor søgt at understøtte dem deels ved at opføre Muurpiller bag ved dem og deels ved at indsætte tvende nye Søileskafter af Sandsteen, malede som Graasteen, istedetfor de beskadigede Granitsøiler. Herved bleve disse Søiler, hvis Bestemmelse det var at staae frit, halvt indmurede. Det var imidlertid ikke vanskeligt at skjønne, at Udspaltningen ikke hidrørte fra Trykket fraoven, men fra Forrustningen af Jerntapperne, og at dette Søileparti kunde gjengives sin tabte Skjønhed. Efter behørig Afstivning af Muurpillen, hvorunder de vare stillede, nedtoges saavel de tilføiede Muurpiller som selve Søilepartierne, hvilke sidste gjenopsattes i restaureret Stand med Malmtapper som Forbindingsmiddel istedetfor Jern. Ogsaa disse Søiler have været malede med Zinober og vare senere blevne marmorerede ligesom Granitsøilerne i Høichoret. De tvende Stykker Muursteens-Halvsøiler, der nu ere fremdragne i de underste Vinduers Indfatninger indvendig paa søndre Gavlmuur, pege hen paa, at der er foregaaet store Forandringer i dette Parti, men det kan hverken afgjøres, naar disse ere foregaaede, eller hvori de have bestaaet. Muligen staae de i Forbindelse med Restaurationen efter Kirkens og Klokkehusets Brand 1282. De underste Vinduer kunne ved denne Leilighed være traadte istedetfor oprindelige Døraabninger ud til den formodentlig samtidig nedbrændte Korsgang¹⁾. De fremdragne Stykker svare

¹⁾ See min Beretning for 1859 S 12 Anm. 1.

ganske i Form og Materiale til dem ligeoverfor paa Chorpillerne.

I Muurværket under det midterste Vindue fandtes lige til 1859 Levninger af en rundbuet Døraabning, der senest har været benyttet af Klokkeren som Indgang i Kirken ¹⁾. I Vinduesrammen ovenfor denne Døraabning var udhugget concave Fordybninger til Anbringelse af Altere. Det vestre af disse Altere, stiftedes af Biskop Niels Skaffue c. 1500 og var indviet til den hellige Jomfru. Det kan ikke med Vished afgjøres, hvilket det andet Alter har været, men det er ikke usandsynligt, at det var Evang. Johannes's Alter »circa Chorum« ²⁾, stiftet af Decanus her ved Kirken, Benedict, som døde 1271. Et tredie Alter har staaet foran den Trappe, der nu fører op til Omgangen. Da denne Opgang aabnedes, er Alteret sandsynlig flyttet ligeoverfor til Chorpillen, hvor Forhugningen i Muurværket muligen antyder dets havde Plads. Grundstenene til alle tre Altere paa denne Side af Choret saavel som til lignende trede paa nordre Side ³⁾ fandtes i Gulvet 1859. — Muurværket i begge Fløigavlne og Chorrundingen var paa Ydersiden mange Steder i en saa opløst Tilstand, at hele Partier maatte fornyes. For dets bedre Bevaring i Fremtiden er anbragt Tagrender overalt, hvor det lod sig gjøre. Som Sikkerhedsforholdsregel mod Ildsvaade ere alle Luger, Lemme og Gesimsbredder beklædt med Jernblikplader.

¹⁾ Af Frygt for Ildsvaade resolveredes 1730, at Klokkeren ikke mere skulde bo i Klokkergaarden, men have 24 Rdl. aarlig af Domkirkens Kasse til Huusleie (efter et Brev her ved Contoret), og i Aaret 1772 nedbrødes Klokkergaarden for at give Plads til Kong Frederik V's Kapel.

²⁾ Ved dette Tilnavn adskilles det fra Evangelisten Johannes's Alter midt paa Gulvet i de hellige tre Kongers Kapel. See Confer. Werlauff om dette Kapel, S. 16.

³⁾ De nævnes alle tre i Lib. datic. Rosk. under Aaret 1312, da en af Stifterne, Canonicius her ved Kirken, Adam Bos døde. See min Beretn. 1859 S. 9.

III. Riddersalen over de hellige tre Kongers Kapel har siden 1812 været afbenyttet til Opstilling af Stiftsbibliotheket, og er siden denne Tid ogsaa brugt til Forsamlingssal ved Landemodet ¹⁾. Da Nødvendigheden imidlertid krævede, at de under Riddersalens Gulv i sin Tid nedlagte Baand, der skulde forhindre en yderligere Forskydning af Ydermurene, underkastedes en Undersøgelse, maatte Bibliotheket bortskaffes, og da Bygningen ikke ansaaes for stærk nok ²⁾ til igjen at optage bemeldte Bogsamling, der tæller over 20,000 Bind, var der ingen anden Udvei, end at lade opføre en særskilt Bibliotheksbygning. Efter dertil erhvervet Approbation reistes i dette Øiemed en smuk Bygning i gothisk Stil op til det gamle bispelige Refectorium ³⁾ efter Tegning og under Ledning af Architect, nu Professor, Meldahl ⁴⁾. Da derefter Bibliotheket var flyttet over i det nye Locale og Gulvet i Riddersalen opbrudt, fandtes

¹⁾ Landemodet holdt tidligere sine Møder i det gamle Conventhuus, Nord for Kirken, som nedbrødes 1811.

²⁾ Dette Kapels Brøstfældighed hidrører fra, at Ydermurene savne de nødvendige Støttepiller for at kunne modstaae de tvende Hvelvingers Spænding udefter. Om denne Brøstfældighed, der viste sig allerede 100 Aar efter Bygningens Opførelse, see Conferentsr. Werlauffs »De hellige tre Kongers Kapel«, S. 17, og min Beskrivelse af Roskilde Domkirke 1, 34.

³⁾ Den sidste Levning af alle de Bygninger, der have hørt til den i Aaret 1734 nedbrudte Bispegaard.

⁴⁾ Ved denne Leilighed nedbrødes det østlige Stykke Ringmuur mellem Kirkegaarden og Kirkestræde samt Refectoriets Grund. Blandt Grundstenene, hvorpaa denne Muur var opført, fandtes Ligstenen, der engang har ligget over Olavus Cantor Roskildensis, som døde 1357. Den er formet omtrent som en af vore almindelige Ligkister. Slynngninger af Løvværk ere udhuggede paa Laagets Skraasider og Indskriften paa dens Rygning. Det er den eneste Ligsteen af denne Form, som haves her ved Kirken. Den ligger nu paa Kirkegaarden omtrent paa samme Sted, hvor den fandtes. En underjordisk hvelvet Gang synes at have ført fra Refectoriet til Bispegaarden, men den var afbrudt 2 Alen ude under Gaden. I et mere østligt liggende underjordisk Rum, der havde tjent som Kjælder, fandtes kun Stumper af Viin- eller Ølfade.

de indlagte Baand i en saa aldeles opløst Tilstand, at de forlængst maa have ophørt at opfylde Hensigten. De bestode af 12" tykke Egebjælker, der oprindeligt have været forbundne med Murene ved svære Jernankere, men denne Forbindelse har længe været hævet. Jernankerne laae for sig og Bjælkerne for sig, de sidste aldeles op-raadnede. I meer end 100 Aar have Murene saaledes ikke været sammenholdte ved kunstige Midler. Da de imidlertid ikke lidet havde forskudt sig, ansaae Bygmesteren det for sikkrest at indlægge nye Baand, og Murene forbandtes nu ved Hjælp af massive Jernrundstykker, sammenskruede med Muur-Ankerne. Der er vel saaledes ikke Noget at befrygte med Hensyn til Murenes Holdbarhed, men det samme Kapels Tagværk befinder sig i en saa brøstfældig Tilstand, at det maa ansees for paatrængende nødvendigt, at opsætte en heel ny Tagstol med ny Beklædning, helst af valsede Kobberplader. Taggavlene have et ruinagtigt Udseende, og da de til forskjellige Tider ere reparerede ved at indflikke Steen af enhver Størrelse og Farve, kan det ikke undgaaes, at disse ganske maa nedtages og opføres paany i Stil med denne Bygnings øvrige elegante Muurværk. Jeg anseer det for min Skyldighed her at bemærke, at det ikke maa tilskrives de Kongel. Kapellers høitagede Bygmester, at denne Reparation alt saa længe har ladet vente paa sig. Disse Kapeller ligge, som bekjendt, under Finantsministeriets Om-raade, og der stiller sig sandsynlig Vanskeligheder for her-til at skaffe de nødvendige Pengemidler tilveie.

Ved Riddersalens Indretning til Landemodets Forsamlingssal benyttedes Leiligheden til at fremdrage tvende Gavls-spidses med underliggende Vinduer, der oprindelig hørte til den Deel af søndre Sideskib, hvortil de hellige tre Kongers Kapel (1464—74) er bygget op. Siden den Tid, da Kapellet opførtes, have disse Gavls-spidses m. m. udgjort Salens nordre Væg og været belagte med et tykt Lag Kalk-puds, ligesom Vinduerne have været tilmurede. Efterat Pudset var fjernet, afgav dette Parti et anskueligt Billede af

Kirkemurens bedrøvelige Tilstand efter Branden 1443, og navnlig var Muurværket i de fremdragne Vindueskarme i en næsten opløst Tilstand. Efterat Muren fuldstændig var repareret, ønskede man at bevare dette lille Parti af Kirkens oprindelige Ydremuur i dets Reenhed. Man skaanede det af den Grund for paany at overdrages med Kalkpuds. Intet andet Sted her ved Kirken forefindes saa fuldstændige Levninger af nævnte Gavlspidser, i Lighed med hvilke saavel begge Sideskibene som Chorombygningen vitterlig have været prydede¹⁾. Den fortiden benyttede Indgangsdør til Salen er anbragt gennem en af Sideskibets Vinduesaabninger, hvortil en meget vansirende Trætrappe paa det søndre Galleri fører op. Det er paatænkt at forlægge Indgangen til den oprindelige, nu tilmurede Døraabning mod Vest, for saaledes at befri Galleriet for hiin Udvæxt, hvorved en yderligere Fremdragelse af de gamle Vinduer kan finde Sted.

Blandt de Gjenstande, der ere bortkomne her fra Kirken og optagne i Museet for nordiske Oldsager, findes en Mindesteen over Kong Niels's Raad Helgi, død 1188. Af Indskriften erfares, at Helgi ikke alene havde været gavmild mod Kirken, men ogsaa foranlediget, at Geistligheden fik egen Rettergang og saaledes fritoges for at møde for de verdslige Domstole, og af Taknemlighed herover har Geistligheden ladet opsætte hiin Mindesteen. Da dens oprindelige Plads i Kapitlets Forsamlingsværelse eller det geistlige Domhuus ifjor gjenfandtes²⁾, troede man derved at have fundet en passende Leilighed til at reclamere bemeldte Mindesteen som Domkirkens formeentlige Eiendom. Museets høitagtede Bestyrelse var imidlertid af en anden Mening og gav et afslaaende Svar paa min Henvendelse til den derom med den Bemærkning, at da Stenen engang var indregistreret i Museet, kunde den ikke udsondres igjen. Man maatte

¹⁾ See min Beskrivelse af Rosk. Domk. 1, 8.

²⁾ See min Beretning for 1859, S. 13.

saaledes nøies med at lade tage en Gibsafstøbning af Stenens Brudstykker, hvorefter en Afstøbning i Cement er taget og besørget indsat over Granitsøilen i den geistlige Raadstue eller det nuværende Sacristi, hvor Stenen oprindelig har siddet.

For at komme til Kundskab om, hvilke Omkostninger der have været forbundne med de alt udførte Restaurationsarbejder, maa man gaae tilbage til Aaret 1857, i hvilket følgende Restaurationsarbejder udførtes i Henhold til Synsrettens Udsættelser:

1. Restauration af det nordøstre Vaabenhuus, hvortil hørte Anbringelsen af et heelt nyt Tagværk med Belægning af valsede Blyplader.

2. Omlægning af Gulvet i nordre Choromgang.

De hermed forbundne Omkostninger androge ialt 2321 Rd.

I Aaret 1858 udførtes ligeledes i Henhold til Synsrettens Udsættelser følgende Restaurationsarbejder:

1. Omsætning af Granitsokkelen med tilhørende Muurværk under begge de vestre Taarne.

2. Anbringelse af et nyt Tagværk over det sydvestre Vaabenhuus, og Udbedring af det nærmeste Muurværk.

3. Omlægning af Flisegulvene i Sidegangene ved Choret og Fremdragelsen af Farvedecorationen paa Muurværket.

4. Chorstolenes Rensning og Istandsættelse.

Til disse Arbejder medgik 3723 -

I Henhold til Stiftsøvrighedens Resolutioner udførtes Arbejder i Aaret 1859 til Beløb 9315 -
og i Aaret 1860 11431 -

Ialt . . 26790 Rd.

Arbeidet skrider frem fra Øst mod Vest. Ved Slutningen af 1862 forventes Kirkens Restauration at være skredet

frem udvendig og indvendig til Taarnene og Hovedskibets vestre Gavlfacade. Sidstnævnte Muurpartier med tilhørende Kongeport ere i en saa slet Tilstand, at deres Restauration vil medtage 2 à 3 Aar efter de i Planen aarlig hertil calculerede Udgifter. Omkostningerne ved samtlige Arbejder formenes ikke at ville overskride 75000 Rd., hvorunder dog ikke er indbefattet de Omkostninger, der ville medgaae til Anskaffelse af et Varmeapparat.

I en Række af Aar har Conferentsraad Koch været ansat som bygningskyndig Consulent her ved Domkirken. Under hans Sygdom besørgede Kammerraad Zeltner de hermed forbundne Forretninger. Ved Kochs Død i Januar 1860 blev denne Post ledig. Sjællands Stiftsøvrighed har givet et nyt Beviis for dens Omhu saavel for Domkirken som for Stiftskirkerne ved at vælge Professor ved Kunst-academiet, Chr. Hansen, til Conferentsraad Kochs Eftermand ved nævnte Kirkebygninger.

Det stiller sig meer og meer som en Fordring til vor Tid, at værne om de Levninger af kirkelig Kunst fra Middelalderen, vi endnu have tilbage. Det er nemlig kun alt for vist, at saadanne Gjenstande ingensinde ere mere udsatte for Ødelæggelse end i Reformernes Tid ¹⁾. Der savnedes

¹⁾ Den første og værste Reformperiode traf vore Kirker i 12te og 13de Aarhundrede, da de overhøvedes, hvorved deres luftige og lyse Rum, idetmindste i Landsbykirkerne, forvandlede til lave, skumle og fugtige Localer; og da deres Mure ikke vare byggede til at modstaae den stærke Spænding, som Steenhvælvinger udøve, maatte de ofte give efter og forskyde sig. Herimod vidste man sjelden noget andet Raad end at anbringe Tværbjælker, som forankredes i Muren, men disse Tværbjælker vanskede Kirkerne i høj Grad (saaledes i Choret i Sorø Klosterkirke). I Gadstrup (Ramsø og Thune Herred) Kirkes Chor var indlagt tvende saadanne Tværbjælker, der sete ude fra Kirken af overskar Altertavlen i tvende Linier. Ved at undersøge Jernankrene, der skulde forbinde Bjælkerne med Ydermurene, fandtes Bjælkehovederne aldeles opraadnede og ude af al Forbindelse med Jernankrene. De havde saaledes i Aarhundreder ikke opfyldt deres

hidtil Lovbestemmelser, hvorefter Vedkommende kunne drages til Ansvar for hensynsløs Behandling af monumentale Gjenstande. Dette Savn er nu til en vis Grad afhjulpet, idet Regjeringen under 19de Febr. d. A. har ladet udgaae »Lov om nogle Bestemmelser, vedrørende Kirkesyn m. m.« Det er en Selvfølge, at en saadan Lov ikke kan nævne alle Enkeltheder, om hvilke den vil have fredet. Der er t. Ex. i Loven ikke yttret Noget om, at ældgamle Ligsteen, Kalkmalerier, Indskrifter m. m. ikke maae tilintetgjøres førend Inspecturen for vore Fortidsminder, eller hvem dertil maatte ansees dygtig, har yttret sig derom, men det fremgaaer utvivlsomt af denne Lovs Aand, at hvad der vedkommer Kirkernes Bygningsstil og deres hele monumentale Indhold henhører under dens Omraade og skal som saadant for Fremtiden være sikkert mod Ødelæggelse. Vi nære derfor det Haab, at denne Lov vil frelse mangt et Mindesmærke fra Undergang. Enhver Ven af disse formenes derfor at have Grund til at byde den et hjærteligt Velkommen.

Bestemmelse at holde Muren sammen, og kunde derfor uden videre nedtages. Dette har bidraget overordentligt til denne anseelige Landsbykirkes Forskjønnelse, og jeg er forvissat om, at man paa mange andre Steder burde foretage den samme Operation. I Reformationstiden rasede man mod de gamle catholske Altere, Helgenbilleder, Indskrifter og Inventariestykker, som hørte til den catholske Gudstjeneste. I vor Tid udrydder man de gamle ærværdige Steenfunder, der maa antages at være lige saa gamle som Christendommen, i de respective Sogne; man fjerner Ligstenene forat uniformere Kirkegulvet, man indsætter moderne Trævinduer, hvidter Muurværket udvendig, maler alt Træværket inde i Kirken med Oliefarve, helst Perlefarve, ødelægger de fremkommende Kalkmalerier etc. etc

Roskilde, i Februar 1861.
